

NASTAVNO-NAUČNOM VEĆU
FILOZOFSKOG FAKULTETA
UNIVERZITETA U BEOGRADU

Odlukom Nastavno-naučnog veća Filozofskog fakulteta, Univerziteta u Beogradu od 22.02.2018. godine, izabrani smo u Komisiju za ocenu i odbranu doktorske disertacije pod naslovom „Epistemičko opravdanje demokratije“ kandidatkinje Ivane Janković. Na osnovu uvida u rad kandidatkinje, čast nam je da Nastavno-naučnom veću podnesemo sledeći izveštaj:

REFERAT O ZAVRŠENOJ DOKTORSKOJ DISERTACIJI „EPISTEMIČKO
OPRAVDANJE DEMOKRATIJE“ KANDIDATKINJE IVANE JANKOVIĆ

1. Osnovni podaci o kandidatkinji i disertaciji

Ivana Janković je rođena 1982. godine. Osnovnu školu i XIII beogradsku gimnaziju završila je u Beogradu. Diplomirala je na Filozofskom fakultetu, na Odeljenju za filozofiju, u Beogradu 2008. godine s prosečnom ocenom 8.65 i ocenom 10 na diplomskom ispitu. Diplomski rad pod naslovom “Problem nesvodljivosti mentalnog” radila je pod mentorstvom prof. dr Vojislava Božičkovića. Doktorske studije upisala je 2009. godine i položila sve ispite s prosečnom ocenom 10. Od 2011. je angažovana kao istraživač-pripravnik na projektu „Logičko-epistemološki osnovi nauke i metafizike“ Instituta za filozofiju, Filozofskog fakulteta u Beogradu, koji finansira Ministarstvo nauke Republike Srbije. Od 2012. godine do današnjeg dana je u zvanju istraživač-saradnik. Proteklih godina Ivana Janković je bila angažovana u nastavi na Odeljenju za filozofiju Filozofskog fakulteta u Beogradu na predmetu Filozofija kulture, na kursu koji je vodio prof. dr Ivan Vuković.

Ivana Janković je objavila sledeće naučne radove:

“Deliberativna demokratija i problem njene praktične primene” (2012) *Filozofija i društvo*, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Vol. 23, br. 2, str. 187-202;

“Deliberativna demokratija – istorija jedne ideje” (2012) *Theoria*, Srpsko filozofsko društvo, Institut za filozofiju, Vol. 55, br. 2, str. 21-52.;

“Normativna i deskriptivna teorija donošenja odluka u uslovima neizvesnosti” (2014) *Theoria*, Srpsko filozofsko društvo, Institut za filozofiju, Vol. 57, br. 4, str. 25-50 (koautor sa Kaja Damjanović);

“Obrazovanje i (deliberativna) demokratija” (2015) *Theoria*, Srpsko filozofsko društvo, Institut za filozofiju, Vol. 58, br. 2, str. 85-105.;

“Epistemičko opravdanje demokratije” (2016) *Theoria*, Srpsko filozofsko društvo, Institut za filozofiju, Vol. 59, br. 4, str. 69-84.;

“Kolektivno odlučivanje u kompleksnim sistemima” (2017) *Theoria*, Srpsko filozofsko društvo, Institut za filozofiju, Vol. 60, br. 2, pp. 101-119.

Doktorska disertacija “Epistemičko opravdanje demokratije” sastoji se iz Uvoda, šest poglavlja i Zaključka. Na kraju se nalazi spisak korišćene literature. Disertacija je strukturirana tako što je prvih četrnaest stranica posvećeno Uvodu, a ostali delovi raspoređeni su i naslovljeni na sledeći način: 1) „Epistemička vrednost demokratije – istorijske reference“ (str. 15-23), 2) „Agregativni model demokratije i epistemičke koristi od agregacije“ (str. 24-47), 3) „Deliberativna demokratija i epistemičke koristi od deliberacije“ (str. 48-89), 4) „Uloga kognitivne raznovrsnosti u epistemičkom opravdanju deliberativne demokratije“ (str. 90-112), 5) „Teorija odlučivanja u organizacionoj teoriji“ (str. 113-122), 6) „Epistemičke koristi od raznovrsnosti - empirijske potvrde“ (str. 123-141), „Zaključak“ (142-145); osim prvog, sva ostala poglavlja su podeljena na više manjih odeljaka, a spisak relevantne literature pod naslovom „Literatura“ izložen je od 146. do 160. stranice.

2. Predmet i cilj disertacije

Osnovni predmet istraživanja su dva, u naučnim i akademskim krugovima dobro poznata osnovna stanovišta o vrednosti demokratije - neinstrumentalno i instrumentalno stanovište. Mada se logički ne isključuju, u svojim radikalnim formulacijama, ova dva stanovišta su u naučnoj i filozofskoj literaturi često suprotstavljena. Prema prvom stanovištu, opravdanje demokratske procedure treba izvesti iz njenih intrinzičnih svojstava kao što su pravičnost, jednakost i sloboda, a prema drugom, vrednost demokratije je opravdana zbog povoljnih posledica po kolektiv koji se takve procedure pridržava. Cilj ove doktorske disertacije je pronalaženje valjanih argumenata u prilog epistemičkog opravdanja demokratije - opravdanja koje demokratiju pozitivno vrednuje s obzirom na njene povoljne posledice jer, kada se uporedi sa ostalim formama kolektivnog odlučivanja, ona vodi ispravnijim ishodom. Do tog cilja se došlo oslanjanjem na uverenje da legitimnost demokratske procedure zavisi i od kvaliteta odluka koje ta procedura proizvodi, a ne samo od pravičnosti procedure i da kvalitet odluka treba da

bude odlučujući razlog za prihvatanje demokratije u političkoj praksi, jer su intrinzična svojstva demokratije kao opšteprihvaćeni moralni principi u teoriji demokratije uglavnom već široko prihvaćeni. Ova intrinzična svojstva demokratije se realizuju kako u jednakopravnom učešću svih subjekata demokratskog procesa u deliberativnoj fazi demokratske procedure, tako i u adekvatno strukturiranoj proceduralnoj pravičnosti (inkluzivnost, većinsko odlučivanje), prilikom potonje agregacije njihovih prethodno deliberativno filtriranih stavova i preferencija.

3. Osnovne hipoteze

Osnovna hipoteza je da kriterijum proceduralne pravičnosti nije dovoljan u objašnjenju pitanja zašto u demokratskom odlučivanju dajemo prednost, recimo, većinskom odlučivanju u odnosu na, recimo, bacanje novčića ili lutriju koji takođe mogu da budu prihvaćeni kao kriterijumi proceduralne pravičnosti. Pošto se na osnovu ove pretpostavke fokus istraživanja o vrednovanju demokratije pomera sa svojstava same procedure na sadržaj ishoda kao spoljnog kriterijuma vrednovanja, sledeća hipoteza je da kognitivna raznovrsnost ljudi koji zajedno odlučuju, uz optimalnu inkluzivnost relevantnu za dati slučaj, združeno predstavljaju taj nezavisni standard na osnovu koga se opredeljujemo za demokratiju kao valjani oblik kolektivnog izbora. Oslanjajući se na rezultate u radovima Skota Pejdzha (Scott Page) i Lu Hong (Lu Hong) iz oblasti kognitivne psihologije i ekonomske teorije, kao i na rezultate u radovima Helen Landemor (Helene Landemore) iz oblasti političke teorije, Jankovićeva će pokazati zašto grupa donosi bolje odluke od najkompetentnijih pojedinaca u njoj i zašto ta činjenica, uz poštovanje moralnih standarda, predstavlja odlučujući argument za davanje prednosti demokratiji u političkom odlučivanju u odnosu na ekspertsko mišljenje pojedinaca ili neki drugi ekskluzivni oblik odlučivanja. Dakle, osnovna teza je da dobra politika podrazumeva veće učešće građana u procesu donošenja odluka, i to ne samo zbog proceduralnih, već pre svega iz epistemičkih razloga.

4. Kratak opis sadržaja disertacije

Dokaz za navedene hipoteze Ivana Janković izvodi na sledeći način. U uvodnom delu rada jasno se postavlja cilj istraživanja i iznose hipoteze, a dat je i pregled sadržaja poglavlja i određene osnovne metode koje će biti korišćene u daljem radu.

U prvom poglavlju pod naslovom „Epistemička vrednost demokratije – istorijske reference“ iznose se brojni argumenti u prilog „kolektivne mudrosti“ i tendencije u demokratskoj proceduri da dovede do ispravnih odluka, koje pronalazimo u istoriji političke misli. U tom pogledu posebno se ističu Aristotelova ideja o „mudrosti mnoštva“ i njegovi argumenti protiv epistokratije – vladavine najmudrijih, Rusovoa ideja „opšte volje“, Milova odbrana slobode govora i tvrđenje da jedino uz pomoć javne rasprave možemo doći do pouzdanih stavova i odbaciti svoje zablude i, na kraju, Djuijeva

pragmatska pozicija, po kojoj demokratija predstavlja sredstvo koje nam omogućava da upotrebimo društvenu inteligenciju za iznalaženje rešenja za praktične probleme, kroz prilagođavanje i usklađivanje ljudskih iskustava i znanja, koji se tiču svih pripadnika političke zajednice.

Drugo poglavlje pod naslovom „Agregativni model demokratije i epistemičke koristi od agregacije“ pruža pregled agregativnih modela demokratije u savremenom kontekstu, koji su bili razmatrani u čisto proceduralnom smislu, da bi se zatim prešlo na epistemička razmatranja i opravdanja agregativne procedure. Jankovićeva ističe razliku između ekonomskog shvatanja demokratije, koja odbacuje koncepciju o opštem dobru i epistemičko vrednovanje demokratske procedure i kvaliteta ishoda do kojih ona dovodi, i kasnijih težnji da se agregativnoj proceduri, naročito pravilu većinskog glasanja, priđe iz epistemičkog ugla. U prvom odeljku je predstavljena teorija racionalnog izbora, koja predstavlja okvir za razumevanje i prikaz ekonomskog i društvenog ponašanja. Razmatra se Daunsova ekonomska teorija demokratije, Šumpeterovo realističko i elitističko viđenje demokratije, kao i Erouova teorija društvenog izbora, kao i paradoksi i problemi koje ovaj model demokratije sa sobom nosi. Jankovićeva izlaže ove teorije, probleme i paradokse kako bi prešla na drugačije određenje demokratije i pokazala zbog čega odbacuje agregativni model demokratije koji je zasnovan na ekonomskom tumačenju, koje podrazumeva analogiju između glasača i potrošača, ekonomsko određenje racionalnosti, kao i shvatanje demokratije koje podrazumeva agregaciju (sirovih) preferencija njenih građana. U drugom odeljku se prelazi na razmatranje savremenih epistemičkih tumačenja agregativne metode. Prvo se razmatra Kondorseova teorema porote koja demonstrira epistemičku korist od većinskog pravila. Primenjena na polje demokratije, ova teorema pokazuje da u slučaju velikog biračkog tela koje bira (glasa) između dve opcije, od kojih je jedna ispravna a druga ne, ukoliko glasači glasaju nezavisno, i imaju veću verovatnoću od 0.5, tj. nasumičnog izbora ili prostog bacanja novčića, da pogode ispravan odgovor, većinski izbor će gotovo sigurno „pratiti istinu“ i dovesti do ispravnog ishoda. Nakon toga se prelazi na razmatranje „čuda agregacije“, koji predstavlja drugi mehanizam za objašnjenje kolektivne mudrosti, mada je takođe zasnovan na zakonu velikih brojeva. Jankovićeva razmatra ova dva mehanizma i iznosi probleme i manjakavosti oba objašnjenja. U trećem odeljku se prelazi na Pejdzovo objašnjenje epistemičke koristi od agregacije, za koje se tvrdi da prevazilazi teškoće prethodno pomenutih stanovišta. Pejdzovo objašnjenje fenomena „kolektivne mudrosti“ zasnovano je na postojanju kognitivne raznovrsnosti i, relativno dostižne, individualne kompetencije pojedinačnih donosioca odluka. Pejdzov uslov kompetencije je različit od uslova kompetencije koji se zahteva u Kondorsovoj teoremi i ne pretpostavlja prethodno znanje o tome šta predstavlja tačno rešenje problema. U ovom odeljku je predstavljeno i stanovište koje zastupa Helen Landemor, koja Pejdzove nalaze primenjuje na demokratsko odlučivanje, tvrdeći da samo demokratski sistem donošenja odluka može da

zadovolji uslove kognitivne raznovrsnosti grupe i umerene individualne kompetencije građana.

U trećem poglavlju pod naslovom „Deliberativna demokratija i epistemičke koristi od deliberacije“ prelazi se na razmatranje deliberativne demokratije, koja predstavlja drugačije viđenje prirode demokratskog donošenja odluka. Kroz proces otvorene diskusije, koja podrazumeva slobodu, jednakost, međusobno uvažavanje, razložnost i mogućnost dolaženja do konsenzusa, deliberativna demokratija je suprotstavljena agregativnom modelu demokratije i ekonomskom određenju racionalnosti. Sa ovim novim pristupom nestaju i problemi i paradoksi čisto agregativnih modela demokratije. U deliberativnom modelu se insistira na promišljanju, revidiranju i transformacijama početnih individualnih i sebičnih preferencija, što za cilj ima formiranje više kolektivnih i altruističnih preferencija, koje su bazirane na zajedničkom interesu i racionalnoj argumentaciji i vode do konsenzusa oko krajnjih odluka. Ova idealno formulisana deliberativna procedura, koju zastupaju teoretičari prve generacije deliberativnih demokrata, obezbeđuje legitimnost političkih odluka. Ono što je druga karakteristika ovih teoretičara jeste to da su insistirali isključivo na proceduralnim vrednostima deliberativne demokratije, bez razmatranja istinosne vrednosti njenih ishoda. Nakon toga se prelazi na stanovišta teoretičara druge generacije deliberativnih demokrata, kod kojih je došlo do određene transformacije ili čak odbacivanja nekih od osnovnih principa koje su zastupali njihovi prethodnici, upravo zahvaljujući suočavanju normativnog ideala deliberativne demokratije sa praksom javne deliberacije. To se posebno odnosi na zahtev za konsenzusom, koji je označen kao suviše jak, ili čak nepoželjan, i strogo racionalne forme komunikacije. Ovi teoretičari ukazuju na različite vidove kompleksnosti u modernim društvima, razlike i neslaganja među ljudima, što podrazumeva i vrednosni pluralizam i razlike u načinu na koji ljudi pristupaju problemu, razlike u formama komunikacije pomoću kojih izražavaju svoje stavove i razlike u njihovim kognitivnim kapacitetima. Međutim, i ovde je činjenica neslaganja i razlika među ljudima interpretirana u svetlu proceduralnih vrednosti deliberativne demokratije, koja razvija osećaj tolerancije, međusobnog poštovanja, jednakosti i reciprociteta. Nakon toga Jankovićeva prelazi na pitanja praktične izvodljivosti deliberacije i formiranja institucija za njeno sprovođenje, karakteristično za teoretičare treće generacije deliberativnih demokrata. Jankovićeva ukazuje na različite predloge za institucionalizovanje deliberacije kako bi u kasnijem delu rada iznela svoje predloge o tome kako treba da izgledaju institucije koje bi u najvećoj meri obezbedile epistemičke koristi od demokratskog odlučivanja. U narednom odeljku se prelazi na savremena epistemička stanovišta o deliberativnoj demokratiji, koje naglašavaju sposobnost demokratije da "prati istinu", tj. da dođe do ispravnih odluka. Prvo se razmatra Koenovo epistemičko stanovište, a zatim Estlundov epistemički proceduralizam. Obe pozicije imaju za cilj da izbegnu probleme sa čisto proceduralnim stanovištima demokratije, naglašavajući značaj epistemičkog kriterijuma za obezbeđivanje autoriteta i legitimnosti demokratskih

procedura. Pored ovoga, navedena su i dva pragmatička objašnjenja epistemičke vrednosti deliberacije, koje zastupaju Elizabet Anderson, s jedne strane, i Talis i Misak, sa druge. U poslednjem odeljku se izlažu potencijalne opasnosti od grupne deliberacije, koje uključuju polarizaciju, grupno mišljenje i nastanak informacionih kasakada, koje podrivaju epistemičku moć deliberacije i u neskladu su sa njenom osnovnom ulogom koja se sastoji u težnji za konsenzusom oko opšteg dobra ili pak zajedničkom, ravnopravnom, ujednačenom, tj. nehegemonističkom diskursu, koji obezbeđuje međusobno približavanje stavova ljudi i dolasku do „zajedničke osnove“ ili kompromisa. Ovi negativni efekti deliberacije služe da se ustanove uslovi pod kojima se oni javljaju, kako bi, s druge strane, bilo jasno kako ih je moguće izbeći.

U četvrtom poglavlju pod naslovom „Uloga kognitive raznovrsnosti u epistemičkom opravdanju deliberativne demokratije“ predstavljeno je stanovište Helen Landemor, za koje Jankovićeva smatra da prevazilazi nedostatke prethodno navedenih stanovišta. Landemor primenjuje Pejdžove nalaze koji se tiču epistemičke koristi od grupnog rešavanja problema na deliberativnu proceduru i njenu epistemičku vrednost. U prvom odeljku Jankovićeva predstavlja Pejdžove rezultate koji pokazuju ne samo da u slučaju rešavanja problema, pod određenim i dobro definisanim uslovima, raznovrsne grupe ljudi dolaze do boljih odluka i rezultata od homogenih grupa, već i da postojanje (relevantne) raznovrsnosti u grupi dovodi do boljih rezultata od onih koji ostvaruju grupe sačinjene isključivo od najboljih pojedinaca. Ovaj rezultat, predstavljen u vidu matematičke teoreme, zapravo znači da, kolektivna inteligencija više zavisi od kognitive raznovrsnosti pojedinaca koji učestvuju u odlučivanju nego od njihove individualne sposobnosti. U drugom odeljku se razmatra primena Pejdžove teoreme na deliberativno demokratsko donošenje odluka. Nalazi o značaju kognitive raznovrsnosti za nastanak kolektivne mudrosti za Landemor su predstavljali ključni argument koji je nedostajao da bi se povezala epistemička vrednost demokratske procedure i učešće velikog broja ljudi u procesu donošenja demokratskih odluka. Kombinovanje proceduralnih vrednosti demokratije sa njenim epistemičkim vrednostima obezbeđuje kompletno normativno opravdanje ovog političkog sistema za donošenje odluka. U odbrani svoje epistemičke pozicije, pored Pejdžovih rezultata, Landemor se oslanja i na argumentativnu teoriju rasuđivanja, po kojoj rasuđivanje nema čisto individualnu funkciju, već socijalnu, ili još preciznije, polemičku funkciju, koja se svodi na evaluaciju argumenata drugih ljudi. Ova teorija prihvata nalaze koji se tiču ograničenja u kognitivnom funkcionisanju pojedinaca, što onda upravo i dovodi do toga da rasuđivanje najbolje funkcioniše u grupi gde je individualna ograničenja i pristrasnosti moguće prevazići na nivou grupe. U četvrtom odeljku Jankovićeva iznosi određene manjkavosti stanovišta koje zastupa Landemor i određene sumnje u mogućnost ostvarenja Pejdžovih uslova za nastanak kolektivne inteligencije u realnoj demokratskoj praksi. Nakon toga, ona daje neke predloge za uklanjanje ili ublažavanje tih problema, koji se pre svega odnose na zadovoljenje minimalne kompetenciju individualnih glasača i postojanja zajedničkog standarda za

procenjivanje dobrih političkih odluka. Jankovićeva pronalazi rešenje u samoj deliberativnoj proceduri i deliberativnim institucionalnim rešenjima koja podrazumevaju obrazovanje u širem i užem smislu.

U petom poglavlju pod naslovom „Teorija odlučivanja u organizacionoj teoriji“ Jankovićeva se osvrće na istoriju i razvoj organizacione teorije, tj. teorije odlučivanja u ekonomskim organizacijama, ukazujući na određene sličnosti između ovog i političkog domena kolektivnog odlučivanja. S obzirom da teza o ograničenoj racionalnosti i Pejdzovi nalazi dolaze upravo iz organizacione teorije, koja ima daleko veće empirijsko uporište, ova teorija potpomaže tezi o „mudrosti mnoštva“ i pruža bolje razumevanje toga zašto u kolektivima, u uslovima kompleksnosti i neizvesnosti, nehijerarhijski i demokratičniji pristupi donošenju odluka dovode do boljih odluka.

U šestom poglavlju pod naslovom „Epistemičke koristi od diverziteta - empirijske potvrde“ navedeni su razni empirijski primeri u prilog kolektivnog odlučivanja u različitim oblastima – u ekonomskim organizacijama, naučnim i političkim zajednicama. Posebna pažnja je usmerena na primer atinske zajednice čiji se istorijski uspeh objašnjava upravo pozivanjem na koristi od rasprostranjenog znanje i kognitivnog diverziteta građana koji su bili uključeni u proces donošenja političkih odluka i političkih institucija koje su to omogućile. Na kraju Jankovićeva razmatra i slučaj prvog deliberativnog izjašnjavanja, koji demonstrira sposobnost građana da, pod određenim uslovima i u okviru dobro osmišljenog institucionalnog dizajna, dođu do dobrih političkih odluka. U zaključku se potom sumiraju rezultati čitavog istraživanja.

5. Ostvareni rezultati i naučni doprinos disertacije

Glavni delovi argumentacije doktorantkinje Ivane Janković nalaze se u trećem i četvrtom poglavlju pa ćemo se u našoj vrednosnoj oceni najpre usredsrediti na te delove.

Kao što je rečeno u prethodnim delovima ovog Izveštaja, argumenti Jankovićeve oslanjaju se u velikoj meri na rezultate iz kognitivne psihologije Skota Pejdzha kao i na pokušaj Helen Landemor da te rezultate poveže sa odbranom demokratije u politici razmatrajući probleme političkog odlučivanja iz sazajne perspektive. Pejdzov argument kaže da je u izboru između dve opcije uvek bolje oslanjati se na stanovište tzv. «srednjeg člana» dovoljno kognitivno raznovrsne grupe (to bi bilo stanovište tzv. «medijane» jedne populacije, t.j. člana koji razdvaja grupu na dve polovine) od prihvatanja stanovišta slučajno izabranog člana te grupe. Pejdz smatra da je to tako zato što grupa kao celina koristi raznovrsne prediktivne modele i zbog toga će predviđanja biti u negativnoj korelaciji tako što će se greške u rešenju problema, gledano sa stanovišta cele grupe, statistički međusobno potirati, dovodeći do izražaja ono što nazivamo ispravnim ishodom čija je ispravnost nezavisna od procedure preko koje smo do tog ishoda došli. U tom

smislu kognitivna moć relevantno raznovrsne grupe nadilazi inteligenciju pojedinca. Drugim rečima, šanse da grupa u svom prosečnom predviđanju pogreši su manje od šanse da pogreši slučajno odabrani pojedinac iz te grupe čak i ako je taj pojedinac veoma upućen u pitanja koja se rešavaju. Šanse se u tom smislu takođe smanjuju ukoliko se grupa uvećava. Dakle, dovoljno raznovrsna grupa, koja se uz to na adekvatan način pridržava načela inkluzivnosti, u epistemičkom smislu nadilazi kompetenciju slučajno izabranog pojedinaca iz te grupe.

Prema interpretaciji Jankovićeve, Helena Landemor u svojoj knjizi *Demokratski razum* preuzima ovaj Pejdžov nalaz tvrdeći da on predstavlja dokaz da je vladavina većine epistemički superiornija od vladavine jednog nasumično izabranog člana te grupe ili pak njene nekolicine. Takođe, Landemor, prema mišljenju Jankovićeve, daje prednost Pejdžovom modelu kao načinu opravdanja demokratije u odnosu na druge poznate modele, a to su Kondorseova teorema porote i model poznat pod imenom «čudo agregacije». Na primer, u poređenju sa Kondorseovom teoremom porote, Pejdžov model ima prednost jer ne podrazumeva odsustvo gornje granice inkluzivnosti (t.j., neograničeno veliko izborno telo), zatim, ne oslanja se na pretpostavku o šansama iznad 0,5 da će svaki glasač pogoditi ispravan ishod, i ne oslanja se na odsustvo međusobne komunikacije glasača u izbornom telu, što je sve neophodno da bi teorema porote bila adekvatan model za opravdanje demokratije. Pretpostavka u teoremi porote o šansama glasačkog tela da pronade ispravan odgovor na zadati problem posmatra društvo na jedan nerealističan način, sagledavajući njegovo izborno telo u jednom priličnom uniformnom maniru. Takođe, odsustvo komunikacije između glasača u Kondorseovom modelu predstavlja još jednu neprirodnu pretpostavku. Pejdžova pretpostavka o raznovrsnosti je daleko bliža jednoj realnoj slici modernog društva. Raznovrsnost predviđanja i raznolikost u individualnim kognitivnim kompetencijama nesavršenih individua prilikom rešavanja kolektivnih problema mora biti polazna tačka od koje se polazi u traženju adekvatnog modela jer je najpribližnija onom što se događa u realnom društvu.

Jankovićeva smatra da zaključci autora koji spadaju u drugu i treću generaciju teoretičara deliberativne generacije na jedan nazavisan način takođe potvrđuju ovaj Pejdžov uvid. Na primer, druga generacija ovih teoretičara uočava da postoje nesamerljive vrednosne različitosti među ljudima koji pristupaju rešenju problema od javnog značaja, da uz to takođe postoje razlike u kognitivnim kapacitetima u rešavanju takvih problema, kao i to da je rasuđivanje tog tipa najčešće oblikovano određenom kulturom, jezičkim praksama i kolektivnim identitetima te da se iz tih razloga ne može očekivati konsenzus oko sadržaja razloga za prihvatanje političkog moralnog koda u društvu.

Ovaj uvid o nesvodivoj vrednosnoj i epistemološkoj raznolikosti izbornog tela modernog društva koji su ustanovili autori koji spadaju u drugu generaciju teoretičara deliberativne demokratije, prema mišljenju Jankovićeve, predstavlja dragocen

epistemički resurs, odnosno, podstrek, a ne poraz, za deliberativnu teoriju demokratije. Činjenica nesvodljivog pluraliteta i raznovrsnosti predstavlja poraz samo za one koji insistiraju na potpunom konsenzusu u jednoj idealnoj deliberativnoj proceduri. Pozivajući se u daljem prikazu deliberacije na stavove Elizabet Anderson, koja se oslanja na Djuijevu pragmatičku odbranu demokratije, Jankovićeva smatra da je deliberacija epistemički poželjna jer može da objedini široko i asimetrično raspoređene informacije u društvu i da poveže suprotne vrednosne stavove koji se u njemu pojavljuju dolazeći na taj način do boljih kolektivnih odluka. Ona to može da izvede preko procesa demokratskog eksperimentisanja oslanjajući se pre svega na strategije pokušaja i ispravljanja grešaka u savladavanju realnih društvenih problema. Pragmatički gledano, jedan demokratski sistem je prilagodljiv jer je zbog svoje otvorenosti u stanju da samog sebe koriguje - na primer, oni koji su na vlasti zavise od naknadnog vrednovanja glasača pa moraju da imaju motiv da uzmu u obzir stavove i informacije o različitim perspektivama problema koji se tiču svih građana. Kao što je već rečene, Jankovićeva takođe ukazuje na još jedno pragmatičko opravdanje demokratije u radovima Talisa (Tallise), koje je inspirisano Persovim pragmatizmom.

Ono što ipak predstavlja problem prilikom mogućeg preuzimanja Pejdzovog modela kao osnove opravdanja demokratije, prema mišljenju Jankovićeve, jeste Pejdzova pretpostavka da samo relevantna, a ne bilo kakva raznovrsnost izbornog tela, dolazi u obzir kod pronalaženja ispravnih rezultata u demokratskom rešavanju problema. Pejdz smatra da raznovrsnost grupe nadilazi sposobnost pojedinca samo ako je grupa na relevantan način raznovrsna. Kako sam Pejdz kaže, članovi grupe moraju da budu „relativno pametni“. To znači da članovi grupe treba da budu u stanju da razumeju problem i da su sposobni da prepoznaju bolja rešenja od lošijih. Ovo takođe znači da uvećanje brojnosti grupe samo po sebi ne uvećava šanse za postizanje ispravne odluke, već samo uvećanje brojnosti grupe koja je adekvatno upoznata sa problemom i pritom je, kao posednik tzv. „strateških kognitivnih alata“ za njihovo rešavanje, dovoljno raznovrsna. Raznovrsnost znači da ljudi na različite načine vide problem, kategorizuju događaje i ishode, koriste različite metode (sredstva) da pronađu rešenje problema i na različite načine zaključuju o uzrocima i posledicama. (str. 37, 92). Postavlja se pitanje kako to postići, odnosno, kako uvećati brojnost grupe na adekvatan način.

Jankovićeva pokazuje da se taj problem takođe može rešiti idejom o inkluzivnoj deliberaciji koja je u stanju da kultiviše pravu vrstu kognitivne raznolikosti. Rešenje za to Jankovićeva ponovo vidi u radovima druge i treće generacije teoretičara deliberativne demokratije gde se oni pozivaju na već izvedene događaje deliberativnog izjašnjavanja. Institucionalni oblici u kojima se takvo deliberativno demokratsko odlučivanje odvijalo su manje grupe ljudi okupljeni u mini-forumima i građanskim konferencijama (sa maksimalno 500 učesnika) u kojima se uz pomoć eksperata prvo ispituju i razmatraju relevantni odgovori na zadate probleme, a potom se o njima glasa. Poenta je u tome da u

zavisnosti od pitanja koje se rešava, treba ustanoviti reprezentativni uzorak populacije koja će biti uključena u deliberativne mini-forume tako da na relevantan način odražava kognitivnu strukturu čitavog društva. Ovo nije nimalo lak zadatak i to je verovatno i najteži deo pitanja na koji ova disertacija pokušava da pruži odgovor. Neka rešenja su ipak moguća i Jankovićeva ih navodi. Ona smatra da metoda informisanog i reprezentativnog slučajnog uzorka može pomoći u odabiru članova takvih mini-foruma jer takva metoda u izbornu telo jedne takve nemale grupe ljudi neće uključiti samo najbolje i najsposobnije članove društva, a biće i dovoljno velika da zadovolji uslov relevantne raznovrsnosti. Time bi se povezala epistemička vrednost demokratske procedure i široka participacija ljudi u procesu donošenja demokratskih odluka, odnosno, s jedne strane, kvalitet odluke i, s druge strane, najšire moguće učešće ljudi saobrazno datom problemu koji se rešava. Teorijski gledano, na ovaj način se može pomiriti stav o epistemičkoj vrednosti demokratije i ograničenim kompetencijama građana kao nesavršenih pojedinaca.

Kao što je već rečeno u prethodnom odeljku ovog Izveštaja, ukazujući na moguću primenu Pejdžove teze o raznovrsnosti u realnom društvu, Jankovićeva ide i korak dalje od Helen Landemor pokazujući da se u jednom prosečno normalnom demokratskom društvu u kome se poštuju pravičnost i ravnopravnost mogu ostvariti uslovi koji su izraženi aksiomima Pejdžove teoreme da raznovrsnost nadilazi sposobnosti. U četvrtom odeljku četvrtog poglavlja disertacije Jankovićeva predlaže jedan sistem adekvatnog informisanja i obrazovanja koji bi uz saradnju stručnih lica uspostavio adekvatne standarde u sistemu deliberativne demokratije.

Mada u teoretskom smislu mogu da budu polazni osnov za obrazloženje načina transformacije informativnog i vrednosnog pluralizma u prihvatljivu demokratsku odluku, Jankovićeva na kraju ipak uočava da nijedno od poznatih stanovišta ne pokazuje u dovoljnoj meri kako se na konkretan način rešavaju aktuelni problemi grupne deliberacije u društvu koje uvažava pluralizam. Ti problemi su u društvenoj nauci jasno prepoznati kao fenomeni polarizacije, konformističkog grupnog mišljenja i informacionih kaskada. Svi ovi fenomeni vode grupno odlučivanje pogrešnim ishodima, te se zato mora pronaći institucionalni način kako da se oni izbegnu. Jankovićeva za to nudi sledeća rešenja koja su ipak previše načelna. Ona smatra da će se raznovrsnost u grupnom odlučivanju održati ako se obezbedi da oni koji se ne slažu imaju uslove da bez represije, diskriminacije i manipulacije izraze svoja mišljenja u deliberativnim forumima (str. 102). Sa ovom se konstatacijom i mi slažemo, ali je pitanje da li deliberativna demokratija može da važi i za društva koja ovakve uslove ne ispunjavaju i da li deliberacija može da dovede do toga da se ti uslovi uspostave u društvima koja su institucionalno manjkava, značajno oštećena, pa i u potpunosti razbijena, ili pak u onim društvima, koja su zbog svog globalnog karaktera institucionalno veoma komplikovana (kao na primer EU). Takođe, postavlja se pitanje u kojoj meri model koji Jankovićeva veoma efektno teorijski

brani može da se suprotstavi fenomenima tzv. „fasadne demokratije“, „demokratske skleroze društva“ i „demokratskog deficita“. Današnja demokratska društva u kojima grupe koje imaju moć manipulišu javnim mnjenjem veoma moćnim i sofisticiranim tehnološkim sredstvima na globalnom nivou, obiluju ovakvim primerima tako da nas poslenici u javnom polju često informišu o razočaranju u demokratiju širokog segmenta izbornog tela u raznim delovima svetske populacije. Problemi postoje i ako imamo u vidu društva u kojima se odustaje od demokratije u standardnom značenju tog pojma. Na primer, možemo pretpostaviti da u današnjoj Kini, zemlji sa najvećim brojem stanovnika na planeti, relativno veoma mali segment društva pati zbog odsustva demokratskog izbornog procesa za najvišu funkciju političke vlasti u toj zemlji. Postavlja se pitanje na koji način i u kojoj meri bi za ovakvo društvo model koji se u ovoj disertaciji brani bio atraktivan?

Na kraju ovog odeljka ukratko ćemo rekonstruisati demokratski model Jankovićeve onako kako ga mi vidimo. Dakle,

1. prvo ide deliberacija između onih reprezentativnih osoba koje su izabrane najverovatnije metodom slučajnog uzorka i to tako što treba da ih ima što je više moguće u odnosu na ostatak populacije čime se štiti princip inkluzivnosti, da su one uz to upućene u prirodu problema o kome se odlučuje, i da rešenju pristupaju iz što raznovrsnijih perspektiva; za sve ovo kao opravdanje koristi se a) Pejdžova teorema i b) pretpostavka standardne proceduralne deliberacije koja kaže da «moralno filtrirana» deliberacija (proporcionalnost, pravičnost, nema prevare ili nasilja u komunikaciji, pobeđuje najbolji argument, poštuje se sloboda izražavanja, itd.) vodi ishodima, odnosno, kolektivnim stavovima koji su zasnovani na dobrim razlozima; ova standarna proceduralna demokratija može da se brani razlozima teoretičara deliberativne demokratije prve generacije, ali i pragmatičkim argumentima; obaveza prema deliberaciji takođe može da se temelji i na evolutivnom pristupu koji kaže da je svaka inteligencija naprosto socijalne prirode što sve skupa iziskuje razmenu informacija, kolektivnu raspravu, itd;
2. posle deliberacije ide agregacija glasova svih članova reprezentativne grupe preko neke većinske procedure - bira se ona procedura (prosta većinska ili neka druga) koja je pragmatički ili stručno upriličena za dati slučaj; za ovaj korak opravdanje je opet i/ili Pejdžova teorema, pragmatizam u deliberativnim nastojanjima, a može biti i samo «čudo agregacije»;
3. posle obavljene demokratske procedure u reprezentativnoj grupi, u zavisnosti od težine problema i zakonske regulative, može da se nastavi i agregacija glasova izbornog tela čitavog društva (a ne samo onih koji su prošli kroz deliberaciju); ovaj korak ima uporište opet u Pejdžovoj teoremi i time se dovršava odbrana demokratije u duhu načela da epistemička performansa grupe uvek nadilazi sposobnosti pojedinca.

6. Ocena i zaključak

Na osnovu uvida u odobrenu prijavu rada, možemo konstatovati da je disertacija doktorantkinje Ivane Janković u potpunosti u skladu s njom, odnosno, da kritički obrađuje glavni predmet disertacije i da dokazuje hipoteze i predviđanja koji su u prijavi navedeni i obrazloženi.

Utisak koji se odmah pri prvom čitanju nameće je da doktorska disertacija Ivane Janković predstavlja veoma informativnu i dobro zaokruženu celinu, literarno obrađenu jasnim stilom na jedan veoma uspešan način i da zbog toga od samog početka pleni pažnju čitaoca.

Dragocenost ove disertacije je u tome što obuhvata gotovo sve relevantne aspekte problema kojim se bavi imajući u vidu i njegovu interdisciplinarnost (obuhvaćena su saznanja iz psihologije, sociologije, ekonomije, istorije, filozofije, političke teorije, teorije racionalnog izbora, itd.). Dakle, rad je zasnovan na relevantnoj filozofskoj i naučnoj literaturi i direktno može da se uključi u bilo koju savremenu akademsku raspravu u svetu o tzv. problemu „mudrosti gomile“ u oblasti političke filozofije, odnosno, teorije javnog uma. U tom smislu smatramo da je kandidatkinja na koherentan, ubedljiv, relevantan i efekatan način strukturirala svoju osnovnu argumentaciju.

Ističemo takođe da ostvareni rezultati ove doktorske disertacije imaju svoj značaj s obzirom na to da u našoj sredini nedostaju naučni radovi u vezi sa saznajnim aspektom demokratije, i to posebno oni koji ispituju vezu između normativnih i empirijskih istraživanja. U tom pogledu važan naučni doprinos disertacije se ogleda u tome što će u našoj akademskoj i naučnoj sredini nesumnjivo doprineti daljem unapređenju diskusije u vezi sa epistemičkim aspektom demokratije u teoriji demokratije.

Što se kritičkih zapažanja tiče, možda je glavni nedostatak rada suviše načelan karakter argumentacije kojom se podržava teza o reprezentativnosti izbornog tela sa kojim se započinje deliberativni proces u mini-forumima za koji se kandidatkinja zalaže. Mada kandidatkinja navodi i razmatra nekoliko slučajeva deliberativnih događaja koje Pejđž i Džejms Fiškin u svojim radovima takođe komentarišu, kao i Oberovu analizu istorijskog primera atinske demokratije u Staroj Grčkoj, rad bi dobio na ubedljivosti navođenjem većeg broja studija slučajeva, kako u svetu tako i u našoj sredini, u kojima se prevazilaze problemi vezani za fenomene polarizacije i konformističkog grupnog mišljenja čime bi se još više potkrepila praktična primenljivost modela koji Jankovićeva teorijski inače odlično brani. Takođe, model demokratije koji se ovde brani mogao bi da posluži u analizi i objašnjenju političkih događaja vezanih za demokratske izbore u savremenom svetu koji mnogi naučnici i publicisti danas vide ne samo kao omanjivanje demokratije, već i kao opasnost po ekonomsku i političku stabilnost, pa čak i kao opasnost po mir u svetu. Naravno, sva ova dodatna nastojanja mogu da se realizuju u

budućem istraživačkim poduhvatima doktorantkinje u ovoj oblasti, jer sama disertacija predstavlja solidan temelj na kome se nastavak takvog istraživanja može sa uspehom obaviti.

Na osnovu svega rečenog, komisija je saglasna da doktorska disertacija Ivane Janković pod naslovom «Epistemičko opravdanje demokratije» ispunjava sve standarde koje jedna disertacija treba da zadovolji i da predstavlja originalno naučno delo, te zato predlažemo Nastavno-naučnom veću Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu da joj svojom odlukom odobri izlazak na njenu usmenu odbranu.

U Beogradu, 03.04.2018.

Članovi komisije:

Prof. dr Milorad Stupar, mentor, redovni profesor Univerziteta u Beogradu, Filozofski fakultet

---

Prof. dr Đorđe Pavićević, redovni profesor Univerziteta u Beogradu, Fakultet političkih nauka

---

Prof. dr Ivan Mladenović, vanredni profesor Univerziteta u Beogradu, Filozofski fakultet

---